

A MOSZT és a hazai ruszisztikai műhelyek

A Ruszisztikai Kutatási Központ tavalyelőtt ünnepelte jogelődjeivel számított fennállásának 25. évfordulóját, ám jelen írás apropója elsősorban nem ez, hanem sokkalta inkább az a tény, hogy jövőre az Intézet alapítójának, *Szvák Gyula* professzornak lejár közel 3 évtizedes vezetői megbízatása. Szíves invitálásra, mint az Intézet volt tudományos ösztöndíjasa ezúttal nem elsősorban szakmai, már több fórumon és írásban is részletesen taglalt összegzést, hanem egy szubjektív metszetet szeretnék felvázolni az általa alapított és vezetett Ruszisztikai Intézetről, beágyazva születésének társadalmi környezetébe. Ezenkívül jómagam és az Intézet kapcsolatáról, együttműködésünkről, és kulcsgondolatként egy ritkábban említett aspektusról, a *Központ szellemi és személyi kisugárzásának eredményeképpen* létrejött pécsi egyetemi műhelyről, a *MOSZT-ról* szeretnék szólni, s amely nem jött volna létre, ha...

Hogy az Intézet létrehozásának jelentőségét megértsük, röviden át kell tekintenünk a tudományterület rendszerváltáskori helyzetét. Bár Magyarországon az egyetemes történelem művelése mindig is másodlagos volt a magyar történelemmel szemben, az 1990-es változások a történeti ruszisztika–szovjetológia területét különösen kedvezőtlenül érintették, hiszen a változásoknak óhatatlanul volt egy politikai tartalma, amely a Varsói Szerződés felbomlásával, a társadalmi szisztémaváltással, a szocialista világrendszer összeomlásával stb. szükségszerűképpen némi ruszofób hangulatot kapott. A „tovariscs konyec” propagandahangulat jegyében az orosz nyelv kötelező oktatása megszűnt, a tankönyveket újraírták, a régi műhelyek nagy része eltűnt vagy átalakult.

Másrészről az egyetemek orosz-nyelvi és irodalmi tanszékei nagy sietséggel átalakultak szláv és balti nyelvi filológiai tanszékekké, mert hallgatói létszámukat, az ezek alapján folyósított állami finanszírozást, ami fennmaradásukat jelenthette, csak így tudták biztosítani, ennek ellenére több egyetemen, illetve főiskolán megszüntették őket. Mivel a szovjetológia-ruszisztika művelése ebben a társadalmi-politikai környezetben kimondva-kimondatlanul szinte szalonképtelennek számított, a történész szerzők egy része elhallgatott vagy témát váltott, egy más részük pedig – akár az orosz történészek a 90-es évek elején – kompenzált vagy túlkompenzált, elkezdett saját korábbi munkáival homlokegyenest ellenkező szemléletű dolgozatokat publikálni.

Ebben a helyzetben lett különös jelentősége annak, hogy társadalmi önszerveződéssel összefogott a hazai ruszisztikusok–szovjetológusok különböző ideológiai nézeteket valló, de nagyon markáns kis csoportja, akik pártállástól függetlenül nem szerették volna a

tudományterületük elsorvadását, és függetleníteni kívánták a tudományt a társadalomban akkoriban lejátszódó, a kutatás számára rendkívül negatív folyamatoktól. Szvák Gyula, Krausz Tamás, Szilágyi Ákos, Sz. Bíró Zoltán, Szergej Filippov, Szilárd Léna és még mások létrehozták Budapesten 1990-ben a Magyar Ruszisztikai Egyesületet, amely 1992-ben Intézetté alakult, és szervezetileg 1995-től az ország legnagyobb és legtekintélyesebb egyetemének, az ELTE-nek az oktatási struktúrájába szervesült be. Mint alapító nyilatkozatukban írták: „*független kutatók autonóm társulását*” hozták létre annak érdekében, hogy a hazai ruszisztika intézményes keretek között működhessen, a kiadványoknak fórumot biztosítsanak, s nem utolsó sorban gondoltak az utánpótlás-nevelésre is; nem sokkal megalakulásuk után tudományos ösztöndíjprogramot indítottak, amelyre 2 történész és 5 irodalmár – nyelvész hallgatót vettek fel. Egész életemben és teljes szakmai pályafutásom során mértékadónak tekintettem, hogy az egyik történészhallgató jómagam lehettem, a másik pedig egy azóta szintén szép pályáivet befutó kolléganő, Radnóti Klára, aki jelenleg a Magyar Nemzeti Múzeum tudományos főmunkatársa. Az Intézetben hamarosan újtára indították a gyorsan népszerűvé vált sorozatukat a *Szovjet*, majd *Poszt-szovjet füzeteket*, amelyek magyar és orosz nyelven is megjelentek, tematikájuk felölelte többek között a Jelcinizmust, az orosz rendszerváltást, a posztszovjet tagköztársaságokat, a Gulag problematikát vagy a náci népiirtás kérdéskörét. Ezzel egyidejűleg megalapították a *Ruszisztikai Könyvek* sorozatot, amelyben magyar, orosz és angol nyelven tanulmánygyűjtemények, monográfiák és konferenciakötetek jelentek meg, sikeressé váltak az Oroszország helyének keresésével foglalkozó gyűjteményes kötetek is. Mivel a hazai könyvkiadók 1990 után nem szívesen publikáltak egy darabig orosz témájú műveket, meg kellett oldani az értékes történettudományi tárgyú, egyetemi hallgatók számára is hozzáférhető, mértékadó munkák megjelentetését is. Ezt a feladatot vállalta föl a Szvák Gyula által irányított *Maecenas*, majd későbbi nevén *Pannonica*, napjainkban *Russica Pannonicana* nevű könyvkiadó is, amely elsődleges fórumává vált a színvonalas ruszisztikai tárgyú történelmi szakkönyvkiadásnak. Jelen dolgozat szerzője büszke arra, hogy doktori értekezése a „*Feketeszázak*” a Ruszisztikai Könyvek VI. köteteként jelenhetett meg 1999-ben.

A magyar ruszisztika más intézményei és fórumai is túléltek a rendszerváltást. A *Magyar Tudományos Akadémián* néhány kiemelkedő képességű, szinte már-már intézménnyé váló történészhez nem értek fel a napi konjunktúrák hullámai, s ők tovább folytatták munkásságukat. Közülük is kiemelten említendő az azóta elhunyt *Niederhauser Emil*, aki írásainak jelentős részében az orosz történelemmel foglalkozott. A „*Romanovok – egy orosz jelenség*” címmel, Szvák Gyulával közösen írt könyve az orosz uralkodóház történetét mutatta

be, s ez áttörést jelentett a rendszerváltás utáni könyvkiadásban. Kétségkívül legjelentősebb teljesítménye a hazai ruszisztikának az „*Oroszország története*” című nagyszabású összefoglaló monográfia, amely a magyar történelmi köztudatba „*4-szerzős*” alkotásként került be, éppen 20 éve jelent meg, és sikeres kísérlet volt arra, hogy Oroszország történetét korszerű szempontok szerint összefoglalóan megírja, mind a mai napig minden orosz témájú kurzus alaptankönyvévé vált. Megalkotásában az Intézet két vezető oktatója is közreműködött, Szvák Gyula és Krausz Tamás, illetve a már említett Niederhauser Emil mellett a Pécsi Universitást *Font Márta* képviselte a legrégebb idők, a Kijevi Rusz és régiói történetének megírásával. Szintén alapmunka az 1992-ben megjelent *Oroszország és a Szovjetunió XX. századi képes történelmi kronológiája* című kötet is, amely szintén az Intézethez köthető, hiszen Krausz Tamás és Szilágyi Ákos szerkesztésében jelent meg. A politika, gazdaság, kultúra történetét világos, áttekinthető rendben tárgyaló, tömörségre törekvő munka hamarosan alapvető kézikönyvvé vált Magyarországon.

Más területen is megindult a diszciplína fejlődése: *Palotás Emil* professzor az ELTE Kelet-Európa Tanszékének vezetője elindította a kandidatúra rendszer megszűnése utáni első, eurokonform PhD fokozatot nyújtó doktori képzését, ugyanezt tette még 1993-ban *Ormos Mária* akadémikus is, az ország legnagyobb egyetemének, a pécsinek a Történettudományi Intézetében. A Ruszisztikai Intézetből kikerülő ösztöndíjasok ezekben a doktori iskolákban, illetve az ELTE újonnan alakult irodalmi programjaiban tudták „PhD fokozatra váltani” az Intézetben szerzett tudásukat, az ott elsajátított kutatómódszertant, és hasznosítani a kutatóutak, ösztöndíjak során összegyűjtött anyagot, kiaknázni a kialakult tudományközi kapcsolatokat. Mindkét iskolából több tehetséges ruszista fiatal is kikerült, akik ma már érett professzorok, kutatók (pl. *Halász Iván, Czéh Zoltán, Kolontári Attila, Seres Attila* stb.).

Ebben a vázlatosan ismertetett, fokozatosan regenerálódó tudományos környezetben (amelynek többi elemére itt nincs módunk kitérni) született meg 2004-ben a hazai ruszisztika–szovjetológia egy új vidéki műhelye a Pécsi Tudományegyetemen, a *Modernkori Oroszország és Szovjetunió Történelmi Kutatócsoport*, ahogy ma már ismerik, a MOSZT. Eredetileg az Interdiszciplináris Doktori Iskola Történész Doktori Programjának önálló fórumaként, a doktori iskola vezetőjének *Ormos Mária akadémikusnak* a kezdeményezésére jött létre, jelenleg a *Fischer Ferenc*, majd *Sashalmi Endre professzor* által vezetett Történettudományi Intézet önálló szemináriumaként működik. Azért jöhetett létre, mert az ELTE Ruszisztikai Intézetének működése során kitermelődött egy új nemzedék, amelynek tudományos teljesítménye már értékelhetővé vált, s lehetőség nyílt arra, hogy a diszciplínát országosan szélesebb körben, új fórumokat teremtve, felhasználva a 90-es évek tudományos eredményeit,

a már említett új szemléletű szakirodalmi bázist, maga is hozzájáruljon ahhoz, hogy a történeti ruszisztikáról mint tudományterületről ne csak múlt időben, vagy külföldi szerzők munkái alapján lehessen beszélni. Alapítása személyemhez kötődik, aki ekkor harmadik éve habilitált egyetemi docensként oktattam a Pécsi Bölcsészkaron, és kezdettől kiemelt szerepet játszott benne *Kolontári Attila*, aki ekkoriban a Szekszárdi Főiskola adjunktusa volt, de ő is az ELTE professzoraitól szerezte történész képzettségét és ragyogó orosz nyelvtudását, és jellemző a tudományos összefonódásra, hogy jelen dolgozat szerzője és Kolontári is a Pécsi Doktori Programban védtek PhD értekezésüket.

Mint minden önálló, tudományos profilra szervezett műhely, a MOSZT is klasszikus célokat fogalmazott meg a maga számára. Összefogni az egyetem és a szűkebb-tágabb régió ruszisztikai–szovjetológiai kutatásait, fórumot teremteni a téma művelői számára, hatékonyabbá tenni a pályázati tevékenységet, konferenciákat, műhelybeszélgetéseket szervezni, témába vágó előadásokat, előadássorozatokot tartani, önálló könyvsorozatot újtára indítani, amely publikációs lehetőséget jelent a tapasztalt szakemberek és a kezdő fiatalok számára egyaránt.

Alapító nyilatkozatunkban, átvéve az ELTE Intézetének alapszabályából egy passzust, úgy fogalmaztunk, hogy a MOSZT „*független kutatók autonóm társasága*”, ami utal arra, hogy a tudományos műhelyben *kötelezettségek nincsenek, csak lehetőségek*. Senki számára nem tud egzisztenciát, jövedelmet biztosítani, de hozzájárulhat az egyes kutatók tudományos pályájának kibontakozásához, a fiatal tehetségek felfedezéséhez, kutatási eredményeik nyilvánosságra kerüléséhez, illetve egy pezsgő-élő szakmai közélet biztosításához. Az egyetem a MOSZT logisztikai bázisát nyújtja, irodát, ebben saját könyvtárat, és kutatási lehetőséget, informatikai felszereltséget biztosít, az egyes programokra és rendezvényekre, kiadványokra azonban mindig pályázati vagy szponzorációs úton kell előteremteni a forrásokat.

A kutatócsoport nevének kezdőbetűiből rövidített betűszó, a MOSZT, ahogy ismertté vált az elmúlt évtizedben itthon és külföldön, hidat jelent, ez egyben a műhely talán legfontosabb ars poeticája is: híd a magyarországi tudományos műhelyek felé, híd az egyetemi hallgatók felé, híd a külföldi partnerek felé, híd a magyar és orosz történészek, történettudomány között. E gondolat jegyében építette ki a műhely tudományos kapcsolatrendszerét, a belső egyetemi műhelyek közül elsőként a Font Márta professzorasszony által alapított *Kelet-Európa és a Balkán Története és Kultúrája Kutatási Központtal*, amelynek több közös konferencia, kötet, recenzió és bemutató lett a gyümölcse. Szintén termékenynek bizonyult a lelkes és kitűnően szervező szakmai diákszervezettel, a

Történészcéh Egyesülettel történő kooperáció, amelynek több előadás-sorozat (pl. a tréfás nevű „MOSZT vagy soha”, illetve a „mosztaparti esték”) lett az eredménye, illetve számos konferencia, ezekből készült kötet és sikeres pályázat lett a megfogható termése.

Szintén tényekben jól megragadhatóan eredményes a közös szakmai munkánk a *Végh Ferenc, Dávid Ferenc* egyetemi adjunktusok és *Bene Krisztián* egyetemi docens által irányított *Magyar Hadtudományi Társasággal*, illetve annak *Dél-dunántúli Tagozatával*.

Az utóbbi 5 évben tartalmas és hatékony együttműködés alakult ki a *Végyvári Valentyina* egyetemi docens által nagyszerűen menedzselte *POK-kal*, a *Pécsi Orosz Központtal*, amely másodikként alakult a budapesti ELTE személyi és szervezeti bázisára épülő központ után.

Élő a kapcsolat az alapító történész doktori programmal is, példaként említhető a MOSZT 6. kötete, amely a doktori program *Kutatási Füzetivel* közös sorozatban és közös kiadványként, annak 18. füzeteként jelent meg, kooperálva a sorozat szerkesztőjével, *Vitári Zsolttal*.

Az akadémiai fórumok közül a *PAB Kelet- és Közép-Európa Munkabizottsággal* alakult ki kitűnő munkakapcsolat, amelyet több sikeres közös rendezvény, konferencia tanúsít, jelenlegi vezetője *prof. Sashalmi Endre*.

Az *MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpontjának Történettudományi Intézetével* szintén élő a kapcsolatunk, *Katona Csaba és Hornyák Árpád* a műhely budapesti képviselői, ennek a fővárosi jelenlétben, illetve az országos fórumokban, pl. Múltunkban, Világtörténetben történő megjelenésben van óriási jelentősége.

Az akadémiai vonalat lezárva, szintén komoly szerepe van életünkben a *Magyar–Orosz Történész Vegyesbizottságnak* is, amelynek jómagam 2006 óta, Kolontári Attila a kutatócsoport jelenlegi társelnöke pedig 2012 óta tagja. A Szvák Gyula és Krausz Tamás professzorok által irányított nemzetközi tudományos testülettel együttműködve módunkban áll a hazai és az orosz történelmi kutatás fősodrára rákapcsolódnunk, és saját projektjeinket, pályázatainkat a hazai és a nemzetközi fő trendekkel összehangolnunk.

A külső hazai fórumok közül természetesen kitüntetett a kapcsolatunk az *ELTE Ruszisztikai Intézetével*, vagy, ahogy ma hívják, *Ruszisztikai Kutatási Központjával* – amelynek születéséről az írás elején részletesen szóltunk – a vele egy helyszínen lévő *Budapesti Orosz Központtal*. Rácsatlakozunk egymás projektjeire, publikálunk egymás kiadványaiban, részt veszünk egymás konferenciáin, támogatjuk hallgatóink ösztöndíj pályázatait, egymás doktoranduszaival is élő a kapcsolat.

Egymondatos említést érdemel, hogy nemrég vettük fel kapcsolatot egy Pécsen kívüli szlavisztikai műhellyel, a részben történelmi, részben irodalmi-nyelvészeti orientáltságú *szombathelyi Szláv Történelmi és Filológiai Társasággal*, 2014 óta vannak közös részvételű konferenciáink.

Egy egyetemes történelmi tematikára alakult műhely rangját nagymértékben mutatják *nemzetközi kapcsolatai*, szerencsére e tekintetben is értünk el számottevő eredményeket. A kutatócsoport tagjai hozták magukkal saját nemzetközi kapcsolatrendszerüket: a *RAN* – az *Orosz Tudományos Akadémia – Kelet-Európa és Balkán Kutatási Központja* már a MOSZT megalakulása előtt, a 90-es évek közepe óta kiemelt tudományos partnerünk, amely legmegfoghatóbban nemzetközi konferenciákban és nemzetközi kiadványokban, valamint ösztöndíjakban és kutatói utakban realizálódik.

Egy rangos, moszkvai székhelyű nemzetközi tudományos szervezettel is sikerült már a 90-es évek végétől – köszönhetően az ELTE Ruszisztikai Intézetének – intenzív kapcsolatokat kiépíteni, az *AIRO XXI-vel, a Modern Orosz Történelem Kutatóinak Társaságával*, amely több tucat ország tudósait tömöríti magába, jómagam 2005-től a nemzetközi tanácsadó testület tagjaként dolgozom, kitűnő kollégám Kolontári Attila forrásgyűjteményét pedig nemrég jelentették meg, illetve közöltek részletes recenziót róla.

Harmadik, még viszonylag új partnerünk 2012 óta a *Sztavropoli Észak-Kaukázusi Szövetségi Egyetem Történelem Fakultása*, ez a Kaposvári Egyetemmel közösen kiépített friss kontaktus olyan intenzív és sikeres, hogy már vendégelőadás, kölcsönös látogatások, a sztavropoli egyetemi évkönyvben közölt publikációink fémjelzik a működését, sőt 2014-től sikerült újtára indítani egy új közös folyóiratot, az *„Oroszország és Magyarország a történelem keresztútjain”* címmel, amelynek már harmadik száma van előkészületben.

Szintén a híd szerep és az orosz-magyar történész együttműködés szép példája, hogy sikerült felvennünk a kapcsolatot az egyik legnagyobb *moszkvai történelmi szakkiadóval*, a *Terrával*, amely jogdíj fizetése nélkül rendelkezésünkre bocsájtotta egy tudományos szenzáció számba menő kiadványát, az *„Azef levelei”* című könyvét, amely a *MOSZT Könyvek második köteteként*, hosszas fordítómunka eredményeképpen, forráskiadványként jelent meg.

Részben a hazai, részben a külföldi kapcsolatok közé tartozik a *Moszkvai Magyar Levéltári Intézettel* való folyamatos tudományos kapcsolattartás, amely kitűnő ösztöndíj és kutatási lehetőségekkel áll elsősorban a vállalkozó szellemű tehetséges fiatalok rendelkezésére. Nemrégiben az együttműködés keretében *Gönczi Andrea* történész, a műhely tagja töltött két kutatói hónapot Moszkvában.

A híd szerep mellett műhelyünk másik kiemelten vállalt profilja a *fiatal tehetségek felkutatása és támogatása, a tudományos utánpótlás-nevelés*. A kutatócsoport 2004 óta eddig megjelent 9 kötetében közel félszáz tanulmányt közölt fiatal kutatók, diákok tollából, s emellett kb. 2 tucatnyi egyetemistának, doktorandusznak biztosított konferencia, előadás-lehetőséget. 4 diákunk ért el eddig 5 alkalommal kiemelkedő eredményt különböző tudományos megmérettetéseken: 2007-ben *Kakasy Bernadett* 3. díjat kapott az ELTE Ruszisztikai Intézet és a Ruszisztikai Alapítvány „*Az év orosz dolgozata*” pályázatán. Ugyanott *Szunomár Szabolcs* 2008-ban 3. díjat, 2012-ben pedig *Zsemlye János* 2. díjat ért el. Kutatócsoportunk jelenlegi tudományos titkára *Máté Zsolt* a 2012-es debreceni OTDK-n szovjetológiai tárgyú dolgozatával első helyezett lett, majd két évvel később ezt bravúrszámba menő módon megismételte Piliscsabán. Talán a fentiekre is tekintettel a kutatócsoport alapító vezetőjét, jelen írás szerzőjét 2013 tavaszán a PTE rektora ünnepélyes keretek között „elkötelezett és odaadó tehetséggondozó tevékenységéért” írásos dicséretben részesítette.

Utaltam már a korábbiakban előadásainkra, előadássorozatainkra, illetve rendezvényeinkre, konferenciáinkra, amelyek között egyaránt fellelhetők voltak nagyköveti látogatások, konferenciák háttérelőadás-sorozatai, tematikus előadássorozatok – amelyeken hallgatók és oktatók egyaránt bemutatthatták témájukat – tematikus és jubileumi konferenciák, a „leltárt” ezúttal mellőzzük.

A kutatócsoport személyi összetételét tekintve több mint 40 taggal rendelkezik, a Pécsi egyetemen tanuló oktatók és diákok beltagok, az Universitason kívül dolgozók kültagként működnek együtt velünk, a belépés jelentkezés alapján, értékelhető szakmai tevékenység felmutatásával lehetséges (megjelent ruszisztikai tárgyú publikáció, konferencia-részvétel, orosz témájú diplomamunka, nyelvtudás).

Legfontosabb kiadványsorozatunk a már nemzetközileg is ismert MOSZT Könyvek, amelynek 2004 és 2018 között, mint említettük eddig 11 kötete jelent meg, köztük forráskiadványok, monográfiák, tanulmány és konferenciakötetek, részletes bemutatásuktól ezúttal eltekintünk, hiszen kiadványainkról számos recenzió jelent meg különböző fórumokban. Legutóbbi 2 kötetünk közül az egyikben, ismét csak jó példaként a tudományos együttműködésre, egy országos nagy projekt keretében az ELTE Ruszisztikai Kutatási Központjának, személy szerint Szvák professzornak a támogatása mellett megjelentettük új műfaji kísérletként a hazai történeti ruszisztika elmúlt másfél évtizedének *receptióját*, azaz a magyar történeti ruszisztikai munkákról írt *recenziókat*. 2018 tavaszán látott napvilágot *Új Nemzedék* című kötetünk, amelyben nevének megfelelően immáron a történeti ruszisztika pécsi műhelye által nevelt fiatal, új generációjának írásai kapnak helyet.

A MOSZT Könyvek mellé 2015-ben újtára indítottuk a *MOSZT Füzeteket*, amely már ötödik számánál tart, ebben a sorozatban elsősorban tehetséges fiataljaink díjnyertes munkáit tesszük közzé, illetve publikációérett diplomamunkákat, OTDK-munkákat, s ennek a sorozatnak is az ELTE Szovjet/Posztszovjet Füzetek című kiadványsorozata volt a mintája.

Konferenciánk, mint legfontosabb rendezvénytípusunk anyaga kivétel nélkül megjelenik hosszabb vagy rövidebb időn belül kötetben, felsorolásuktól hely hiányában eltekintünk, jelenleg a 2017 áprilisában a Pécsi Orosz Központban tartott „*Fiatal Kutatók Fóruma*” elnevezésű nemzetközi konferencia anyagát szerkesztjük kötetbe.

A munka beérett. Az ELTE Ruszisztikai Intézetébe tömörült tudósgárda a 90-es évek elején megmentett egy elsorvadásra ítélt, mellőzött tudományterületet. Főként munkásságuk eredményeképpen kinevelődött egy új tudós-oktató generáció, amely a 21. századra beérett, s immáron maga is szakmai teljesítményével, s mint a tanulmányban bemutatott, az elődöket követve műhelyalapító, tudományszervező tevékenységével is fel kíván zárkózni az elődökhöz.

Bebesi György